

Prof. dr hab. Piotr Sawicki
em. prof. zw. Uniwersytetu Wrocławskiego

Agata ZEP, *Identidad como relato. Problemática identitaria sefardí en escogidas obras de la literatura española contemporánea*. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem dr hab. Ewy Nawrockiej. Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2022, 159 s.

Recenzja

Przedstawiona mi do oceny rozprawa poświęcona jest tożsamości kulturowej Żydów sefardyjskich, a ściślej – odzwierciedleniu tego, co Autorka określa mianem „problemática identitaria sefardí” w kilku starannie dobranych utworach prozatorskich współczesnej literatury hiszpańskojęzycznej. Podjęta w pracy problematyka wpisuje się w trwający od blisko stulecia rozległy obszar fascynacji artystycznych, zainteresowań badawczych, a w pierwszej kolejności – w poszukiwania na Półwyspie Iberyjskim przez przedstawicieli XX-wiecznej społeczności hebrajskiej pozostałości własnej kultury i opis dalszych losów mniejszości etnicznej skazanej na wygnanie na mocy edyktu podpisanego przez Reyes Católicos, Ferdynanda i Izabelę.

W tym kontekście pozwolę sobie przypomnieć postać związanego z Polską żydowskiego rabina, Marka Ehrenpreisa, autora tłumaczonej na kilka języków książki *Kraj między Wschodem a Zachodem. Podróż Żyda po Hiszpanii* (1930). Konfrontuje on swe oczekiwania z wrażeniami podróżnymi, które na każdym kroku przypominają mu „sefardyjskie getta Bałkanu”. W archiwalnych zbiorach Biblioteki Narodowej przegląda udostępnioną mu kopię wspomnianego dekretu, który nim wstrząsa do głębi i wywołuje „prawie cielesne” odczucie nieodwracalnych zniszczeń jakie spowodował. Przywołane w nim jako powód wygnania „szerzenie swych obrzędów i rytuałów” jest w jego opinii najlepszym świadectwem, jakie historia Hiszpanii Żydom mogła wystawić¹.

---

¹ Zob. *Hiszpania malowniczo-historyczna. Zapirenejskie wędrówki Polaków w latach 1838-1930*. Antologię opracował i wstępem opatrzył Piotr Sawicki, Wrocław 1996, s. 410-424.

Zawarty w pierwszej części pracy, zatytułowanej „Raíces de la identidad sefardí. Historia, memoria y literatura”, opis owych zdarzeń poprzedzony został zwięzłym wstępem omawiającym kwestie terminologiczne, obowiązujące dziś w Hiszpanii normy prawne dotyczące Żydów sefardyjskich (przywrócenie zainteresowanym osobom hiszpańskiego obywatelstwa), a następnie założenia badawcze Autorki, kryteria doboru analizowanych utworów i stosowaną metodologię z zakresu antropologii literatury i sposobów wyrażania kwestii tożsamościowych w tekstach narracyjnych. Zagadnienia natury teoretycznej wypełniają też początkowe stronicie pierwszej części pracy, odwołujące się do książki Zbigniewa Bokszańskiego *Tożsamości zbiorowe*; należałoby je, jak sądzę, raczej przesunąć do wstępu.

Szczególnie cenny dla czytelnika jest punkt kolejny, „Esbozo histórico”, przedstawiający poszczególne etapy losów Żydów sefardyjskich, podczas których kształtowała się ich zbiorowa tożsamość – od pierwszych wieków po przybycie na Półwysep Iberyjski w dobie starożytnej, ze szczególnym uwypukleniem okresu panowania Ferdynanda i Izabeli, kiedy to zostali z domniemanego biblijnego Sefaradu wypędzeni. Doktorantka odwołuje się tu do najnowszej literatury przedmiotu, w szczególności książek *España frente a los judíos: Sefarad. Del profeta Jonás a la expulsión* Cesara Vidal i *Sefarad. Los judíos de España* Marii Antonii Bel Bravo oraz, w odniesieniu do losów wygnańców i ich dorobku kulturowego, *Los judíos y España después de la expulsión* Isidro Gonzaleza i prac Palomy Díaz-Mas. Nie umniejsza to wartości informacyjnych jej własnej rozprawy, po ewentualnej publikacji, na którą z pewnością zasługuje.

Swe wstępne rozważania Autorka konkluduje stwierdzeniem o obustronnym, wzajemnym oddziaływaniu obu społeczności, pozostawiającym trwałe ślady w zbiorowej świadomości (*imaginario colectivo*) zarówno Hiszpanów, jak i Sefardytów. Odzwierciedleniem powstających na tym podłożu wyobrażeń, mitów i komunałów (*mitos y tópicos*) na płaszczyźnie literackiej są wybrane przez nią do zanalizowania utwory prozatorskie, którym poświęca ostatnią, najobszerniejszą i najwartościowszą część swej rozprawy („Análisis de las obras”).

Dokonany przez doktorantkę wybór obejmuje zróżnicowany tematycznie materiał w postaci następujących powieści, opublikowanych w latach 2001-2010: *Caminando y hablando* Harry'ego Moreno, *Déjalo, ya volveremos* Esther Bendahan, *Sefarad* Antonia Muñoz Moliny (jedyne utwór z tej listy dostępny również w polskim przekładzie, co wypadłoby zaznaczyć w bibliografii), *Mi nombre es Jamaica* José Manuela Fajardo i *De tu boca a los cielos* José Carlosa Cataño. Każda z nich ma ilustrować określoną odmianę tożsamości (w brzmieniu hiszpańskim: *como estado, como proceso, como metáfora, como reconstrucción, como ficción*) i relacji interpersonalnych, wyrażoną odpowiednio dobranymi środkami literackimi i odzwierciedloną w strukturze utworu. Dwoje pierwszych autorów ma pochodzenie sefardyjskie i narodziło się poza Hiszpanią (Moreno w Bułgarii, Bendahan w Maroku), co oczywiście dodaje autentyczności ich nawiązujących do własnych kolei życiowych utworom; ostatni (Cataño) jest Hiszpanem, który przeszedł na judaizm, co znalazło odbicie w jego zawierającej elementy autobiograficzne powieści.

Rozprawę zamyka obszerne podsumowanie wskazujące na zbieżności i różnice w stopniu identyfikacji poszczególnych bohaterów ze środowiskiem, z którego się wywodzą oraz ich przynależności do hiszpańskiego kręgu kulturowego. Bogaty i zróżnicowany materiał literacki, obszernie przez Autorkę cytowany i poddany drobiazgowej analizie, skłania ją do przeświadczenia, że Żydzi sefardyjscy, choć dziś fizycznie nieobecni, dalej pozostają integralnym elementem historii kraju i częścią świata zbiorowej wyobraźni hiszpańskiego społeczeństwa.

Brakuje mi natomiast w pracy uzupełniającego zwykle obcojęzyczne teksty rozpraw polskiego streszczenia, przydatnego chociażby w procedurze doktorskiej – nie wszyscy członkowie komisji znać muszą język hiszpański. Wskazana by też była, szczególnie przy wydaniu przyszłej książki, do przygotowania której Autorkę zachęcam, jego wersja w języku angielskim.

Dysertacja mgr Agaty Zep, aktywnie udzielającej się na polu konferencyjnym zarówno w kraju, jak i za granicą absolwentki studiów doktoranckich na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, jest dobrze udokumentowanym, nienagannym pod względem redakcyjnym i opatrzonym starannie dobraną ikonografią studium, podejmującym istotną dla

komparatystycznych badań historycznoliterackich problematykę, zredagowanym zgodnie ze standardami naukowymi obowiązującymi w naukach humanistycznych. Wnoszę zatem o dopuszczenie Autorki do dalszych etapów postępowania kwalifikacyjnego.

prof. dr hab. Piotr Sawicki

Uniwersytet Wrocławski

Wrocław, 26.04.2023